

שאל לוכד המלוכה

המלכותיו של שאול ומעשיו הראשונים מתוארים באריכות בספר שמואל, החל בשמ"א י', יז, ועד לסוף פרק י"ד. תמיהות רבות עולות מהשתלשלות הדברים המופיעים בפרקים אלו, ולכן יש הנוטים לשנות את סדר המאורעות והזמנים מהסדר בו הם מופיעים. אף דעתי היא שאין הפרקים הללו מסודרים בסדרם הכרונולוגי, אלא בסדר אחר שהנביא בחר בו. במאמר זה בחרתי לנסות ולהסביר את דעתי, ואת סדר הדברים כפי הנראה לי.

לצורך הדברים נחלק את הפרקים הללו ליחידות משנה כלליות מאוד, שמשרתות את מטרתנו:

1. שמ"א י', יז-כז - המלכת שאול הראשונה.
2. י"א, א-ג - המלחמה בנחש העמוני.
3. י"א, יד - י"ב, כה - חידוש המלוכה.
4. י"ג, א - י"ד, מה - חטא שאול, קרב מכמש, פדיון יהונתן.
5. י"ד, מו-נב - דברי סיכום על מלכות שאול.

ביחידה הראשונה מתוארת המלכת שאול. שמואל מזעיק את העם המצפה, וה' בוחר בשאול למלך על ישראל. המלכה זו לא מתקבלת באופן חיובי על ידי כל העם, וכמו שמתאר זאת הנביא: "ובני בליעל אמרו מה ישענו זה ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש" (י', כז).

הסיבות המניעות את העם לבקש להם מלך מתוארות בתחילת פרק ח', וזה לשון הנביא:

וְיְהִי כַּאֲשֶׁר זָקַן שְׁמוּאֵל וַיִּשֶׁם אֶת בְּנָיו שְׁפָטִים לְיִשְׂרָאֵל. וַיְהִי שֵׁם בְּנוֹ הַבְּכוֹר יוֹאֵל וְשֵׁם מְשֻׁנָּהוּ אֲבִיָּה שְׁפָטִים בְּבָאָר שֶׁבַע. וְלֹא הָלְכוּ בְּנָיו בְּדַרְכּוֹ וַיִּטּוּ אַחֲרֵי הַבָּצֵעַ וַיִּקְחוּ שָׁחַד וַיִּטּוּ מִשְׁפָּט. וַיִּתְקַבְּצוּ כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּבֵאוּ אֶל שְׁמוּאֵל הַרְמַתָּה. וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִנֵּה אַתָּה זִקְנֵת וּבְנֶיךָ לֹא הָלְכוּ בְּדַרְכֶּיךָ עֲתָה שִׁימָה לָנוּ מֶלֶךְ לְשִׁפְטָנוּ כְּכָל הַגּוֹיִם. וַיַּרְע הַדָּבָר בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ תְּנֵה לָנוּ מֶלֶךְ לְשִׁפְטָנוּ וַיִּתְפַּלֵּל שְׁמוּאֵל אֶל ה' (א-ו).

בקשת העם חוזרת על עצמה בפרק ח', וזה לשונה:

...וַיֹּאמְרוּ לֹא כִי אִם מֶלֶךְ יִהְיֶה עֲלֵינוּ. וַהֲיִינוּ גַם אֲנַחְנוּ כְּכָל הַגּוֹיִם וּשְׂפָטָנוּ מִלְּכָנוּ וְיָצָא
לְפָנֵינוּ וְנִלְחַם אֶת מִלְחַמָּתָנוּ (פס' י"ט-כ).

הרי לנו הסבר מפורש לכך שבקשת העם למלך הייתה לאחר שבני שמואל נכשלו במילוי תפקידם, ולכן העם רצה מלך שיוכל לשפוט אותם. מלבד זאת תפקיד נוסף יש למלך, והוא להוציא את העם למלחמות.

לאור פסוקים מפורשים אלו תמוהים מאוד דברי שמואל לעם בעת חידוש המלכותו של שאול לאחר המלחמה בנחש העמוני: **"ותראו כי נחש מלך בני עמון בא עליכם ותאמרו לי לא כי מלך ימלך עלינו"** (י"ב, יב). מדברי שמואל משמע שהסיבה שהביאה את העם לבקש להם מלך היא נחש העמוני שעמד להילחם בישראל. דברי שמואל אלו לכאורה אינם עולים בקנה אחד עם הנאמר בפרקים הקודמים.¹

1. מ"צ סגל (ספרי שמואל, ירושלים 1964) בפירושו לפרק י"ב פסוק יב כותב כך: "והנכון... שעמון התחיל להציק את ישראל שבעבר הירדן עוד לפני המלכת שאול, והמאורע של יבש היה תגרתו האחרונה בישראל, ולכן דרשו להם ישראל שבעבר הירדן מלך לא נגד הפלשתים הרחוקים, אלא נגד עמון האויב הקרוב, ומכיוון שזה עתה חזרו מהמלחמה ביבש הזכיר הנביא את נחש כסיבה לדרישה למלך". הסבר זה קשה מאוד מכמה סיבות: ראשית, המילים "כי נחש מלך בני עמון בא עליכם" מציינות התאספות חיל של בני עמון לקראת מלחמה, ולא הצקה בלבד, ואם נאמר שהיו מלחמות עם נחש קודם לכן, הרי: א. אינן מצוינות בכתוב; ב. לא משמע מהכתובים שתושבי יבש היו מסוגלים לעמוד לבד במלחמה כל שהיא מול עמון; ג. גם אם עמון הציק כבר לישראל עוד לפני כן, לא מובן מדוע שמואל המדבר לכל ישראל נמנע מלהזכיר את הסיבות האחרות, ומזכיר רק את נחש העמוני; ד. כל הרעיון שנחש הציק עוד לפני כן לישראל בצורה כה חזקה עד שזו הייתה אחת הסיבות לבקשת המלך, אינו מוזכר כלל בפרקים שלפני כן.

מ' גרסיאל (עולם התנ"ך, ירושלים-רמת גן תשמ"ט, עמ' 115) כותב: "אפשר ששמואל נמנע מלהזכיר את מגמת המלחמה בפלשתים כעילה להמלכת המלך. סביר להניח ששאול שימש כמלך וְסָל, ובשעה זו נמנע מהתגרות בפלשתים. רק במעמדים פנימיים כגון בדברי ה' לשמואל או בשיחה בין שמואל לשאול, הוזכר הצורך להילחם בפלשתים, לפיכך ייחס שמואל את המלכת המלך ללחץ העמוני. [...] יתר על כן אפשר שחידוש המלוכה בגלגל נועד במיוחד להביא בברית המלוכה את השבטים שממזרח לירדן, ולפיכך הטעים שמואל במיוחד את העילה להמלכת שאול, שרווחה דווקא אצל אותם שבטים". פירושו של גרסיאל קשה באותה מידה. ראשית, הרעיון ששאול שימש כמלך וסל מטעם הפלשתים אפילו לא רמוז במקרא (רעיון זה נועד לענות על הקושי מדוע אין פלשתים מגיבים על המלכת שאול), ועוד יותר לא מובן מדוע יסכימו הפלשתים למלך כזה מצד ישראל בעוד שהם יכולים לשלוט בהם ישירות, וכן לא מצאנו מעולם שפלשתים העמידו מלך וסל על ישראל. ועוד, תליית המלוכה במלחמה כנגד עמון לא יכולה להניח את דעתם של הפלשתים, מכיוון שעוד לפני המלחמה כנגד עמון בני ישראל המליכו להם מלך. יתר על כן, קשה לומר ששמואל פחד להתגרות בפלשתים, ולא פחד בעת הריגת נציב פלשתים על ידי יהונתן, שהייתה מעשה נועז הרבה יותר. גם האפשרות השנייה שמציע גרסיאל, שחידוש המלוכה נועד במיוחד להביא בברית את

תמיהה נוספת על דברי שמואל היא מעצם העובדה שהמלחמה בנחש העמוני מופיעה רק לאחר שכבר המליכו את שאול למלך על ישראל, ולכן אין היא יכולה להיות הסיבה לבקשת העם להמליך להם מלך.

בעיה נוספת צצה ועולה בתחילת פרק י"א, וזה לשון הכתובים:

וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו זְקַנֵי יְבִישׁ הֶרֶף לָנוּ שִׁבְעַת יָמִים וְנִשְׁלַחַה מְלָאכִים בְּכָל גְבוּל יִשְׂרָאֵל וְאִם אֵין מוֹשִׁיעַ אֶתְנוּ וְיִצְאָנוּ אֵלֶיךָ. וַיָּבֹאוּ הַמְּלָאכִים גִּבְעַת שְׂאוּל וַיְדַבְּרוּ הַדְּבָרִים בְּאָזְנֵי הָעָם וַיִּשְׂאוּ כָל הָעָם אֶת קוֹלָם וַיִּבְכּוּ. וְהִנֵּה שְׂאוּל בָּא אַחֲרֵי הַבְּקָר מִן הַשָּׂדֶה וַיֹּאמֶר שְׂאוּל מַה לָּעָם כִּי יִבְכוּ וַיִּסְפְּרוּ לוֹ אֶת דְּבָרֵי אֲנָשֵׁי יְבִישׁ (ג-ה).

מהפסוקים משמע שאחרי ששאל הומלך, אין הוא משמש כמלך כלל. אנשי יבש רוצים לשלוח מלאכים בכל גבול ישראל, ולא למלך כלשהו. כמו כן שאול עצמו "בא אחרי הבקר מן השדה", הרי לנו שהוא המשיך לתפקד כאחד העם, ולא התנהג כצפוי מהמלך.²

קושי נוסף הוא כיצד התארגנו ישראל למלחמה נגד נחש העמוני בהיותם תחת שלטונם של פלשתים?³

השבטים שמזרח לירדן, לא מובנת, שהרי הכתוב כותב מפורשות שחידוש המלוכה הוא כנגד אותם בני בליעל אשר לא קיבלו את ההמלכה הראשונה, ולא סביר לומר שהם היו מהשבטים שמזרח לירדן. לכן חשוב יותר לציין סיבות אחרות אשר ישכנעו את בני הבליעל שגם להם כדאי להצטרף לברית, ובמיוחד שלגבי השבטים שמזרח לירדן מצאנו שהיו נאמנים ביותר לשאול (הם קברו את שאול, מרכז מלכות איש בושתי בן שאול היה במחניים וכו'); חשוב גם לציין שבעקבות מעשה פילגש בגבעה והנישואים עם בנות יבש גלעד היו להם קשרי משפחה עם בנימין. אם כן המגמה צריכה להיות הפוכה, לשכנע דווקא את השבטים שבפנים הארץ.

2. ניתן לפרש ששאל לא נהג כמלך, וכן שהעם לא קיבלו את מלכותו של שאול, כפי שמשמע מפרק י' פסוק כז, שאנשי בליעל ביזוהו ולא הביאו לו מנחה. פירוש זה יש בו קושי רב, מכיוון שמפסוק כז משמע שהיו אלו "בני בליעל" אחדים, ואין משמע שהיו אלו רוב העם, וכך גם משמע מפרק י"א פסוק יב: "ויאמר העם אל שמואל מי האמר שאול ימלך עלינו תנו האנשים ונמיתם". כמו כן קשה לומר ששאל עצמו לא נהג כמלך כלל, שהרי הוא רק החריש כלפי בני הבליעל, אך אין זה אומר שהוא כלל לא התנהג כמלך. ואם אכן הוא לא התנהג כמלך כלל, ורוב העם לא קיבל את מלכותו, תמוה הדבר שאין העם דורש שמואל להמליך להם מלך אחר, אלא נשאר במצב של חוסר שופט.

3. א' ברטל כותב: "מניעת התגברותו של הגורם העמוני בעבר הירדן המזרחי, הייתה אינטרס פלשתי לא פחות מישראלי, מה גם שהיחלצותו המהירה של שאול באה להם כנראה בהפתעה" (א' ברטל, **מלכות שאול**, תל אביב תשמ"ב, עמ' 49). לעניות דעתי, התגברות הגורם הישראלי הייתה צריכה להדאיג את הפלשתים יותר מאשר התגברות הגורם העמוני. מעולם לא מצאנו שהפלשתים התעניינו בעמון וכדומה. ועוד, לא מובן כיצד לא חששו

לאור האמור לעיל יש הרוצים להקדים את היחידה השנייה (המלחמה בנחש העמוני), ולומר שכל הסיפור התרחש לפני המלכתו של שאול. לפיכך יובן מדוע אין תושבי יבש גלעד פונים לשאול, ומדוע שאול בא אחרי הבקר. כמו כן מובנים יותר דברי שמואל התולה את הסיבה לבקשת המלך בעובדה שנחש העמוני בא להילחם בישראל.⁴

הקדמת היחידה השנייה להמלכת שאול היא בעייתית מאוד. ראשית, אין היא פותרת את הסתירה העולה בפסוקים באשר לגורמים השונים לבקשת העם למנות להם מלך. לוי הגורם היה נחש העמוני, הרי שאין לכך כל זכר מלבד בדברי שמואל לעם.⁵ שנית, חידוש המלוכה נעשה אחרי המלחמה בנחש העמוני, והרי אם עדיין לא הומלך שאול כיצד ניתן לחדש אותה? ואם נאמר ששאול הומלך לאחר המלחמה בנחש העמוני, ובני הבליעל ביזו אותו לאחר מכן ואחר כך חודשה המלוכה, הרי לא רק שאין מקום לביזוי של שאול, שהוכיח את יכולתו בקרב עם נחש העמוני, אלא יש לשאול מה גרם לבני הבליעל לחזור בהם, ומה גרם לעם לרצות להורגם, והרי לא התרחש כאן כל מאורע חדש.

ביחידה השלישית שמואל מחדש את המלוכה. בחידוש המלוכה ישנו מעין משפט של העם: "ועתה התייצבו ואִשְׁפֹּטָה אֶתְכֶם לְפָנַי ה' אֵת כָּל צְדָקוֹת ה' אֲשֶׁר עָשָׂה אֶתְכֶם וְאֵת אֲבֹתֵיכֶם" ("ב, ז). שמואל חוזר ומתריע בפני העם שעל העם והמלך ללכת בדרך ה', ובסוף נאוומו מביא שמואל אות: "הלוא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קלות ומטר ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני ה' לשאול לכם מלך" ("ב, יז).

הרי שבקשת העם לשאול מלך היא רעה גדולה מאוד. ראשית, אין מובנת התגובה החמורה כל כך והרי אחת המצוות שנצטוו ישראל בכניסתם לארץ היא להעמיד להם מלך.⁶ ואם נאמר שהעם אכן שאל שלא כהוגן, שביקש מלך ככל

הפלשתים מהפגנת עצמה צבאית כה מזהירה מצד ישראל ולא הגיבו בחומרה, וכיצד ישראל עצמם לא חששו מתגובה פלשתית חזקה.

4. א' ברטל בספרו (לעיל, הערה 3), טוען שהקרב עם עמון היה עוד בצעירותו של שאול, הרבה לפני המלכתו. מובן שאין לדעה זו כל אחיזה בדברי הכתובים (ראה להלן), ואין כאן המקום להתווכח עם הרואים במקרא סיפורי עמים לא מדויקים, אשר ניתן לעשות בהם ככל העולה על רוחם.

5. קשה גם לומר שהייתה מלחמה קודמת, או איום קודם מצד נחש העמוני, אשר לא מסופר עליו בכתובים - מכיוון שמפורשות תלה הכתוב את הבקשה בגורם אחר.

6. דיון ארוך בנושא מופיע בסנהדרין כ"ב. להלן תמצית הדעות: רבי יהודה - מצווה למנות מלך. רב נהוראי - אין ציווי למנות מלך, אלא גלוי היה לפני ה' שישראל עתידים להתרעם ולבקש מלך ככל הגויים, ולכן נכתבה פרשת מינוי מלך בתורה. רבי אליעזר - יש מצווה למנות

הגויים, הרי ה' הסכים עמם; ואפילו אם נאמר שהסכמתו של ה' הייתה מעין הסכמה בדיעבד, אולם העם חטא בבקשו מלך, הרי שעל שמואל היה לומר דברים אלו בהמלכתו הראשונה של שאול או לפני כן, אך לא להמתין בדבריו עד ההמלכה השנייה, שהרי הוא לא היה יכול לדעת שאכן תהיה כזו.⁷

היחידה הרביעית קשה אף היא. ראשית, היא פותחת בפסוק: "בן שנה שאול במלכו ושתי שנים מלך על ישראל". מלבד הבעייתיות של תוכן הפסוק, שהרי ברור ששאול לא היה בן שנה במלכו, וכמו כן לא פשוט שמלכותו הסתכמה בשנתיים בלבד,⁸ הרי שמיקומו של פסוק זה תמוה, שהרי הוא כתוב באמצע תיאור מלכותו של שאול, והיה עליו להופיע בתחילת מלכותו⁹ או בסופה,¹⁰ ומדוע נכתב באמצע תיאור מלכותו?¹¹

קושי נוסף נוגע למצב הביטחוני של העם. נציב פלשתים יושב במרכז הארץ (י"ג, ג), ויתרה מזו מתארים הפסוקים:

וְחָרַשׁ לֹא יִמָּצֵא בְּכָל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי אֶמְךָ פְּלִשְׁתִּים פֶּן יַעֲשׂוּ הָעִבְרִים חֶרֶב או חֲנִית. וַיִּרְדּוּ כָל יִשְׂרָאֵל הַפְּלִשְׁתִּים לְלָטוֹשׁ אִישׁ אֶת מַחְרָשְׁתּוֹ וְאֶת אֶתוֹ וְאֶת קַרְדָּמוֹ וְאֶת מַחְרָשְׁתּוֹ. וְהִיתָה הַפְּצִירָה פִּים לְמַחְרָשֵׁת וְלֹאֲתִים וְלִשְׁלֵשׁ קִלְשׁוֹן וְלִהֲקַרְדָּמִים וְלִהֲצִיב הַדְּרָבָן. וְהָיָה בְיוֹם מִלְחָמָת וְלֹא נִמְצָא חֶרֶב וְחֲנִית בְּיַד כָּל הָעָם אֲשֶׁר אֶת שְׂאוֹל וְאֶת יוֹנָתָן וְתַמְצָא לְשְׂאוֹל וְלְיוֹנָתָן בְּנָו (יט-כב).

מלך, ואכן הזקנים שאלו כהוגן, אך הקצף יצא על עמי הארץ שלא שאלו כהוגן אלא ביקשו מלך ככל הגויים.

7. בספרם של מ' רזין וש' בנדור, **מוצא המלוכה בישראל**, מרחביה 1959, עמ' 244-270, וכן בספרו של ד' בן גוריון, **עיונים בתנ"ך**, תל אביב תש"ל, עמ' 194-195 מובאת דעה הטוענת לגרסות שונות לסיפור המלכותו של שאול, וגרסות אלו מבטאות הערכות המנוגדות למוסד המלוכה עצמו. לא כאן המקום להתווכח עם גישות כאלה הרואות את המקרא כבנוי קרעים קרעים, וממילא נוח להן לפתור כל קושי וסתירה בטענה של שתי גרסות וכדומה.

8. עיין בפירושי ר"י אברבנאל ורלב"ג לפרק י"ג פסוק א.

9. הצורה הנפוצה בספר מלכים.

10. הצורה הנפוצה בספר שופטים.

11. ניתן לומר שבעקבות חידוש המלוכה, יש כאן מעין התחלה חדשה של המלכות, ולכן הפסוק מופיע כאן. אך הדבר לא פשוט כל כך, שהרי גם מלכותו של דוד הייתה מקוטעת, בהתחלה מלך רק על שבט יהודה ולאחר מכן על כל ישראל, ואין פסוק באמצע המפריד בין התקופות השונות, אלא סיכום מלכותו מופיע בסמוך לסיפור על מיתתו (מל"א ב', יא), ושם נעשתה החלוקה היכן מלך וכמה מלך. כמו כן רואים שבתוך ימי מלכותו של דוד נספרים אף הימים שבהם מלך רק על שבט יהודה. כל שכן כאן שהנביא היה צריך לספור אף את הימים שבהם שאול מלך על כל ישראל ורק בני הבליעל לא קיבלו מלכותו, ואין סיבה להתחיל ספירה זו מאמצע מלכותו. כמו כן מלכותו של עמרי שמלך עם תבני נחשבת כחלק ממניין ימי מלכותו (עיין מל"א ט"ז, כא-כט).

קשה מאוד להבין כיצד ייתכן מצב ביטחוני גרוע כל כך, כאשר יש לעם מלך? ולא מובן כיצד פלשתים לא עושים דבר בנוגע למלכם של ישראל. יתרה מזו, הרי תקופה קצרה מאוד קודם לכן שאול ניצח את נחש העמוני. ואם כן, כיצד לאחר ניצחון מזהיר כל כך, מוצא העם את עצמו עם שתי חרבות בלבד תוך זמן קצר ביותר? ואפילו אם נאמר שמצב העם התהפך בצורה זו או אחרת, מדוע בכתוב אין ולו רמז אחד המעיד על כך?¹²

בנוסף קשה להבין כיצד שאול מצליח לגייס¹³ שלושת אלפים איש בלבד למלחמה בפלשתים, בעוד שלמלחמה הקודמת בנחש העמוני הצליח לגייס שלוש מאות ושלושים אלף איש. אחרי המלחמה ביבש היה צפוי ששאול יצליח לגייס לפחות מספר דומה של אנשים למלחמה בפלשתים.

עוד קשה, מדוע דווקא כעת מחליט שאול לבחור לו את צבאו הקטן, ויונתן מחליט להרוג את נציב פלשתים. אין בכתוב כל ציווי של שמואל על שאול לעשות זאת. הרמז היחיד המופיע בדברי שמואל אל שאול בקשר למלחמה זו הוא בפרק י':

וְהָיָה כִּי תְבַאֲנָה [תְּבַאֲנָה קְרִי] הָאֲתוֹת הָאֵלֶּה לְךָ עֲשֵׂה לְךָ אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ כִּי הָאֱלֹהִים עִמָּךְ. וַיִּרְדֹּתָ לְפָנַי הַגְּלָגֶל וְהָיָה אֲנֹכִי יֹרֵד אֵלֶיךָ לְהַעֲלוֹת עֲלוֹת לְזֶבֶח זִבְחֵי שְׁלָמִים. שְׂבַעַת יָמִים תּוֹחֵל עַד בּוֹאֵי אֵלֶיךָ וְהוֹדַעְתִּי לְךָ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה (ז-ח).

אם נבין שאכן דברים אלו הם הציווי המוביל לקרב מכמש, הרי שישנם שני ביטויי זמן המופיעים בציווי זה, ולפי פשט הדברים היה על שאול לקיים אותו מיד לאחר

12. רד"ק בפרק י"ג פסוק יח כותב: "יש לומר שאחרי הניצחון על עמון גזלו הפלשתים מישראל את כלי הזין שבידם, והעבירו את החרשים לארצם". מדוע מעשה כה משמעותי אינו מוזכר במקרא?

ניסיון אחר ליישוב הקושי מופיע בספרו של א' ברטל (לעיל, הערה 3), עמ' 48. ברטל טוען שמדובר כאן על המתכת החדשה שעדיין לא חדרה לשימוש בארץ, והייתה מצויה רק בידי פלשתים. ראשית, קשה לקבל הנחה זו, מכיוון ששמע מהפסוקים שהיו לישראל חרשים קודם לכן, ורק עתה אסרו עליהם פלשתים את עבודתם, ולכן היו בני ישראל צריכים לרדת לפלשתים כדי לתקן את כלי הברזל שבידם. מלבד זאת, גם אם נקבל הנחה זו, הרי נצטרך לומר שגם לבני עמון לא היו כלי ברזל, שהרי ישראל היו לוקחים אותם שלל בניצחון, ובכלל, מדוע לא היו להם כלי ברזל? הרי איש לא שלט עליהם. אם נאמר שהברזל לא היה מצוי, כיצד השיגו ישראל כלים אלו, עד שהוצרכו הפלשתים לפקח על ליטושם.

13. למרות שמלשון הכתוב "ויבחר לו שאול שלשת אלפים מישראל" משמע כאילו הוא בחר שלושת אלפים איש, ויכול היה לגייס יותר אילו רצה, מהמשך הפסוקים משמע שאלו כל האנשים שיכול לגייס, וגם אלו החלו לברוח מן המערכה.

שבאו עליו כל האותות, ושמואל היה צריך לרדת אליו לגלגל מיד בתום שבעה ימים. אם כן מדוע חל עיכוב גדול כל כך?¹⁴

הקושי הגדול ביותר ביחידה נמצא בפרק י"ג פסוקים ח-יד. שאל מקריב את הזבח לפני ששמואל מספיק להגיע. כתוצאה מפעולה זו חורץ שמואל את עונשו: "...ועתה ממלכתך לא תקום בקש ה' לו איש כלבבו ויצוהו ה' לנגיד על עמו...". שמואל מעניש את שאל בשם ה' בקריעת המלוכה ממנו ונתינתה לאדם אחר. אותו עונש בדיוק נענש שאל בפרק ט"ו פסוקים כו-כט, לאחר שחטא באי קיום מלא של צו ה' במלחמה כנגד עמלק. אם שאל כבר נענש על קריעת הממלכה ממנו, הרי שאין מקום להעניש אותו שוב באותו עונש, ואם נסלח לשאל בינתיים, הרי שאין דברים אלו כתובים בשום מקום, ומלבד זאת, אין בורא העולם כאחד האדם, אשר גוזר בשעת כעס ומתחרט בעת רצון.¹⁵

היחידה האחרונה שהגדרנו, הרי היא סיכום דברי ממלכת שאל. שוב צצה ועולה בעיית המיקום של הפסוקים. סיכום דברי המלוכה אמור להופיע בסוף

14. מ"צ סגל (לעיל, הערה 1) כותב בפירושו לפרק י' פסוק ח: "פסוק ז' רומז למלחמת יבש גלעד, שבאה עליה המצוה מאת הנביא שיעשה שאל בעצמו מה שמצא ידו, כמו שבאמת עשה בעצמו, ופסוק ח' רומז למלחמת מכמש, שעליה ציוהו שמואל להמתין בגלגל עד בואו. ואמנם בכתוב אין בפרוש הבדל בין שתי מלחמות אלו, אבל נראה שהשמיט הכותב בין פסוק ז' לפסוק ח' כמה דברים של שמואל על שתי המלחמות...". סגל הרגיש בעצמו בקושי הגדול של פירושו, שעליו לפצל את הפסוק, ולהכניס פנימה דברים שלא נכתבו מפורשות, ולתלות אותם בהשמטתו של הנביא. זאת ועוד, הסברו לא עונה על שאלת שבעת הימים ועל שאלות נוספות כגון זו שהוא עצמו כותב בהמשך בעמוד צב: "גם ענין זה של המאורע בגלגל לא נתברר לנו די צרכו... ובכלל מה המריץ את שמואל לתת פקודה כזו לשאל בשעת משיחתו בסתר, וזמן רב לפני התפתחות העניינים שהביאו את שאל לרדת לגלגל".

15. הפרשנים התלבטו רבות בשאלה זו, ואין כאן המקום להאריך בתירוץ השונים. מובן שאין מקום להתייחס לאותם הרואים בכך שתי גרסות שונות לקריעת הממלכה מידי שאל, אך ראוי אולי להתייחס לפירוש אחר המופיע רבות (ראה: **כתבי יוסף עזריהו, שיעורים לדוגמא על שמואל א'**, תל אביב [חסרה שנת הוצאה], עמ' 135-136) שהקריעה הראשונה של המלוכה הייתה מבניו של שאל, אך הוא ימשיך למלוך, והקריעה השנייה הייתה להסב ממנו את מלכותו מיד. אם נסביר כך, הרי שאף אחד מהעונשים לא התקיים ממש, שהרי איש בושט בן שאל המשיך למלוך אחרי מות אביו, ושאל מלך כל חייו (קשה לומר שהיה עליו למלוך זמן יתר, והוא מת קודם זמנו, ומה גם שחלף זמן רב מהחטא עד מותו של שאל). כמו כן הסבר זה קשה, שהרי אין הבדלי לשון בין שני העונשים, ואם כן מגיין לנו ההבדל הזה בין שניהם.

מלכותו של המלך,¹⁶ ואילו כאן מופיע סיכום זה באמצע הדיבור על מלכותו של שאול, עוד לפני חטאו במלחמה על עמלק, אשר בעקבותיו נקרעה ממלכתו סופית.

לאור הדברים הללו אין מנוס, לדעתי, מלומר שקרב מכמש היה האירוע הראשון לאחר המלכת שאול, וכך הוא סדר הדברים:

המצב הביטחוני היה בכי רע, והעם אפילו לא העלה בדעתו לבקש מלך בשביל לשפר את המצב, שהרי פלשתים שלטו בכול.¹⁷ בקשתם של העם הייתה למלך שיוכל לשופטם, שיסדיר את הסכסוכים הפנימיים, מפני שבני שמואל לא מילאו תפקיד זה בהצלחה. אולם, לפי דברי ה' אל שמואל נראה כי מטרת המלכת המלך היא שיקום מושיע אשר יושיע את ישראל: "ומשחתו לנגיד על עמי ישראל והושיע את עמי מיד פלשתים כי ראיתי את עמי כי באה צעקתו אלי" (ט', טז). במפגש הראשון של שמואל עם שאול, לאחר שהוא מושח אותו בסתר למלך, הוא מנחה אותו להילחם בפלשתים.¹⁸ שאול מומלך על כל ישראל, והעם כנראה מבין (או ששמואל אומר זאת מפורשות לעם) שעל שאול להושיע אותם. בני בליעל מבזים את שאול, מפני שאין הם מאמינים ביכולתו.¹⁹ לפיכך פתיחתו של פרק י"ג במילים: "בן שנה שאול במלכו, ושתי שנים מלך על ישראל", נמצאת בדיוק במקום הראוי לה, בתחילת מלכותו של

16. כך על פי ההיגיון, אלא שבספר מלכים אמנם רבות הדוגמות לסיכום דברי המלוכה 'שלא במקומו'.

17. את האמור בפרק ח' פסוק כ "ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתנו", יש להבין כאמורים על העתיד הרחוק כתפקידו של המלך בשעה שתהיה שעה מזומנת לכך, או לחלופין על העתיד הקרוב, אך לא במשמעות של מלחמה ממש, אלא יותר כנציגות העם כלפי פלשתים בבעיות המטרידות את העם. על פי זה יובן טוב יותר מדוע אין סיבה זו נזכרת בדברי העם בפסוקים ה-ו.

18. כך לדעתי צריך להבין את דברי שמואל: "עשה לך אשר תמצא ידך כי האלהים עמך. וירדת לפני הגלגל, והנה אנכי ירד אליך להעלות עלות, לזבח זבחי שלמים. שבעת ימים תוחל עד בואי אליך, והודעתי לך את אשר תעשה" (י', ז-ח).

19. סביר להניח שבהמלכתו של שאול אמר שמואל לעם ששאלו יושיע אותם מידי פלשתים, ולכן ביזו אותו בני הבליעל ואמרו "מה יושיענו זה". אפשרות נוספת היא שדברי בני הבליעל מכוונים באופן כללי, דהיינו אדם זה שנחבא אל הכלים כיצד יוכל ליישב את סכסוכינו הפנימיים, להיות נציגנו מול הפלשתים ולהושיע אותנו. אפשרות שלישית, אם כי פחות סבירה לעניות דעתי, שבני הבליעל ביזו את שאול לאחר קרב מכמש שבו נכשל שאול, ולא מיד לאחר ההמלכה, והנביא ציין פרט זה כאן כדי שנבין מדוע הוצרכו לחדש את המלוכה לאחר המלחמה בנחש העמוני. בין כך ובין כך, הרצון לשפוט את בני הבליעל הוא תוצאה ישירה של הניצחון על עמון שבו הוכיח שאול הן את יכולתו להושיע את ישראל בזירה הביטחונית, והן את יכולתו לארגן את העם ולכפות כוחו כמלך על ישראל בזירה המנהיגותית.

שאוּל.²⁰ שאול מארגן מיד את העם למלחמה בפלשתים, ולשם כך יונתן מכה את נציב פלשתים.²¹ בהמתנה הארוכה לשמואל מאבד חלק גדול מהעם את אמונתו ואומץ לבו, ונוטש לאט לאט את שאול. שאול מחליט להקריב את העולה במקום שמואל מחשש שמא מרוב המתנה העם כולו ינטוש אותו. שאול חוטא בהקרבת הזבח, ומאבד את מלכותו בשל כך. יתרה מזו, הניצחון והתשועה בקרב עצמו באים על ידי יונתן בנו, ולא על ידו.²² נראה שלאחר קרב מכמש שאול עצמו חזר למעמדו הקודם. העם נותר ללא מלכו, או עם מלך שאינו ממלא כל תפקיד. העם מבין כעת את התנגדות ה' למלך. מקורה של התנגדות זו נעוץ בעובדה שאין כעת מועמד המתאים להיות מלכם של ישראל,²³ ולכן העם נמצא במצב המתנה לבואו של המלך הראוי,²⁴ או לחלופין חזרה למצב הקודם של שופט מושיע.²⁵ בשלב זה נחש העמוני עולה על תושבי יבש גלעד למלחמה. תושבי יבש גלעד יודעים שכעת אין מלך לישראל, ובמצוקתם חושבים לחפש את המושיע בכל גבול ישראל. שאול רואה את העם בוכים, נחה עליו רוח ה', והוא "לוכד את המלוכה". שאול שב וממליך את עצמו בעקבות מצוקתו של העם בשל האיום של נחש העמוני. שאול מוביל את העם

20. כמו כן יש להבין את הביטוי "בן שנה", כפי שמסבירים רש"י ומצודת דוד על פסוק זה, שהדברים מוסבים על המשך מעשיו, דהיינו בשנה הראשונה בחר לו שלושת אלפים, והדגש המיוחד כאן על כך שהדברים נעשו בשנה הראשונה, בא להעיד על המהירות שנעשו בה הדברים, מיד עם עלייתו לשלטון.

21. יכול להיות שהעם פחד לצאת למלחמה בפלשתים החזקים, והריגת הנציב הפלשתי בידי יהונתן כפתה על העם לצאת למלחמה. סמך להסבר זה ניתן למצוא בפרק י"ג פסוק ד: "וכל ישראל שמעו לאמר הכה שאול את נציב פלשתים וגם נבאש ישראל בפלשתים ויצעקו העם אחרי שאול הגלגל". הפסוק הצמיד בקשר של סיבה ומסובב את "נבאש ישראל בפלשתים" ל"ויצעקו העם אחרי שאול הגלגל".

22. מדברי שמואל בחידוש המלוכה ("ב, יא) ניתן להבין שהניצחון על פלשתים החזיר לעם את הביטחון, ולכן שמואל בא אליהם בטרוניה על בקשתם למלך ואי הסתפקותם בשופט.

23. אולי גם העם עצמו עדין לא בשל לקבל הנהגה מלכותית, כפי שאנו רואים אצל בני הבליעל.

24. יהונתן עצמו עתיד לירש את מקום אביו, והרי הוא הוכיח את מנהיגותו ויכולתו הצבאית בקרב מכמש, וייתכן שהעם מחכה למלוכתו של יהונתן.

25. לעניות דעתי, שאול נמצא כעת בתקופת מבחן בעיני העם. מצד אחד, שאול נבחר בידי ה' למלך, בקרב מכמש שאול גילה מנהיגות מסוימת, והעם ניצח במלחמה את פלשתים. מצד אחר, הניצחון היה יותר נס מאשר ניצחון צבאי, הניצחון היה בזכות גבורתו של יהונתן, ושמואל בישר לשאול על קריעת מלכותו מעליו. התנהגותו של שאול לאחר קרב מכמש, וחזרתו לחרוש את שדותיו היא זו המטה את דעתו של העם למחשבה ששאול אינו מתאים למלוכה. ברגע שבו רואה העם את מנהיגותו וגבורתו של שאול בקרב עם בני עמון, דעתו משתנה מיד, והוא חושב ששאול הוא המועמד האידאלי למלוכה. הדבר היחיד המפריע לעם הוא קריעת המלוכה מעל שאול, ולכן העם לוחץ על שמואל להחזיר להם את המלך.

לניצחון מרשים מאוד, עד שהעם ממליך אותו באופן טבעי,²⁶ ושמואל מחליט לחדש את המלוכה. בחידוש המלוכה מדגיש שמואל את החטא הראשון שגרם לנפילה הראשונה של המלוכה, והוא אי שמירת ציווי ה' עד תומו. כמו כן יש להבין את ביקורתו של שמואל כלפי בקשת העם להמליך מלך, כביקורת המושמעת כלפי העם על רקע העובדה שההמלכה הראשונה נכשלה, והעם בחר שוב להמליך מלך, ואף בחר באותו מלך אשר נדחה על ידי ה'.²⁷ שמואל מבטיח להתפלל לה' בעד העם על חטאו, ושאל מומלך בשנית. למרות שהעם ממליך שוב את שאול למלך, ה' כבר דחה אותו.²⁸ שאול לא מתאים למלוכה. מלכותו של שאול נכשלה כבר בשלב זה, והחטא הבא הוא רק עניין של זמן. שאול ממשיך לתפקד מכוחו של העם, אך מבחינתו של ה' הוא כבר הוכיח את אי-התאמתו לתפקיד. אולם העם אינו מבין שניסיון נוסף לא יעזור, והבעיה היא שורשית יותר. ה' בלבד יודע זאת, והנביא מנסה לתת לכך ביטוי בסידור הפסוקים. הנביא בוחר לעשות סיכום של מלכותו של שאול דווקא בשלב זה, לפני המלחמה בעמלק שבה חטא שאול שנית, כדי להדגיש נקודה זו. מבחינתו של הנביא, כאן בדיוק הסתיימה מלכותו של שאול, ומכאן והלאה הוא סיפור הדברים כיצד מתחילה לצמוח ולזרוח מלכותו של דוד.

יש סיבות רבות היכולות לעמוד מאחורי רצונו של הנביא להביא פרקים אלו בסדר שבו נכתבו. יכול להיות שהנביא רצה להצמיד את חטאיו של שאול זה ליד זה מתוך רצון להצביע על בעיה עקרונית המשותפת לשני החטאים, או לחלופין רצה הנביא להצמיד את המלכותיו של שאול זו לזו, מתוך מגמה לרכז במקום אחד את כל מערכת היחסים הסובבת סביב המלך, העם וה', ולא לפזר דברים חשובים אלו על פני הפרקים.²⁹

26. העם עצמו היה די נבוך מכל פרשיית המלך. בתחילה שמואל לא אהב את רעיון ההמלכה, לאחר מכן הסכים להמליך מלך. בקרב מכמש המלוכה נקרעת משאול, שאול לא מתפקד ממש כמלך, וחוזר ולוכד את המלוכה בקרב כנגד בני עמון. העם שחשב בתחילה שבני הבליעל צדקו כשזלזלו בשאול, מגלה לפתע שאול אחר, מנהיג כריזמטי ומצביא מוכשר. ועוד, העם מגלה שהוא מיהר לשפוט את שאול, וממהר לתבוע את הריגתם של אותם בני הבליעל שגרמו לכך. ייתכן שהתביעה להריגת אותם בני בליעל באה ממיעוט קטן בעם שתמך בשאול לאורך כל הדרך, ורצה למנוע מבני הבליעל להטות שוב את לב העם.
27. השווה לדברי שמואל בפרק י"ב פסוק יג: "ועתה הנה המלך אשר בחרתם אשר שאלתם, והנה נתן ה' עליכם מלך". אם העם בחר, מה פירוש "והנה נתן ה' עליכם מלך". אלא יש לפרש כך: "אשר בחרתם, אשר שאלתם, והנה [כבר] נתן ה' עליכם מלך [וההמלכה נכשלה]".
28. העם ראה את מנהיגותו הצבאית של שאול, ולכן חשב שהוא מתאים למלוכה. אין העם מבין את חומרתו של חטא שאול, ולכן אין הוא רואה כל פסול בהמשך מלוכתו.
29. דעתי היא שאכן שני גורמים אלו חברו יחד, והם אשר הביאו לכתיבת הדברים בסדרם הנוכחי.

ויכולות להיות סיבות נוספות לדבר, אשר ראויות להיחקר. אין כוונת מאמר זה לחקור סיבה זו, אלא רק להציע את הסדר הכרונולוגי של הדברים הנראה לעניות דעתו.

לסיכום, בנוגע לסדרם הכרונולוגי של הפסוקים, הקדמתי את היחידה הרביעית (י"ג, א - י"ד, מה) לפני היחידה השנייה (י"א, א-יג).